

Werkplaatsen onderwijs- onderzoek voortgezet onderwijs

Tussenrapportage onderzoek jaar 1

Daniëlle Sipkens, Ditte Lockhorst Rianne Exalto en Ton Klein

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
1.1	Aanleiding	4
1.2	Het evaluatie onderzoek	5
1.3	Leeswijzer	5
2	Onderzoeksmethode	6
2.1	Onderzoeksvragen	6
2.2	Onderzoeksgroep	6
2.3	Instrumenten	6
	Interviewleidraden	6
	Cultuurvragenlijst	8
2.4	Dataverzameling	9
3	Schets werkplaats Noord	11
3.1	Op welke wijze wordt de samenwerking vormgegeven in werkplaats Noord?	11
3.2	Wat levert de samenwerking op voor de betrokken instellingen in relatie tot de gestelde doelen en in termen van schoolontwikkeling?	15
4	Schets Werkplaats Leerateliers	17
4.1	Op welke wijze wordt de samenwerking vormgegeven in de Werkplaats Leerateliers?	17
4.2	Wat levert de samenwerking op voor de betrokken instellingen in relatie tot de gestelde doelen en in termen van schoolontwikkeling?	20
5	Successen en knelpunten	23
6	Conclusies en aandachtspunten	27
6.1	Conclusies	27
6.2	Aandachtspunten	28
Bijlage 1	Interviewleidraden	30
Bijlage 2	Cultuurvragenlijst	35
Bijlage 3	Schaalscores cultuurvragenlijst	36
	Schaalscores cultuurvragenlijst werkplaats Noord.....	36
	Schaalscores cultuurvragenlijst Werkplaats Leerateliers	36

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De VO-Raad en het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO) hebben samen de tweejarige pilot 'Werkplaatsen Onderwijsonderzoek VO' ingesteld (2017-2018 en 2018-2019). Zij willen hiermee de mogelijkheden om een structurele samenwerking tussen onderzoek en onderwijspraktijk op het gebied van onderwijsonderzoek in beeld krijgen. Deze structurele samenwerking wordt een werkplaats genoemd.

In een werkplaats werken vo-scholen, hogescholen en universiteiten samen aan praktijkgericht onderwijsonderzoek in scholen. De samenwerking tussen de scholen en het hoger onderwijs is gelijkwaardig en de onderzoeksvragen komen voort uit de onderwijspraktijk. Deze onderzoeksvragen uit de praktijk vormen de basis van het onderzoek. Dit onderzoek wordt uitgevoerd door leerkrachten, onderzoekers, studenten en eventueel schoolleiders. De doelstelling is om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren op basis van het onderzoek. Tijdens de tweejarige pilot wordt er gewerkt aan het creëren van een structurele samenwerking en verbinding tussen de deelnemende instellingen vanuit wetenschap en praktijk.

Er worden twee werkplaatsen onderwijsonderzoek vo gesubsidieerd door het NRO, bestaande uit voortgezet onderwijs scholen met bijbehorende besturen, hogescholen en universiteiten. Eén werkplaats is gevestigd in het noorden van Nederland (Werkplaats Noord) en de andere werkplaats in het zuiden van Nederland (Werkplaats Leerateliers). Beide werkplaatsen zijn verbonden aan één of meerdere opleidingsscholen.

In de Werkplaats Noord staat de professionalisering van docenten centraal. Onderzoekers en leraren werken in leerateliers samen aan ontwerpgericht onderzoek, gericht op gepersonaliseerd leren. Dit overkoepelende thema speelt binnen de betrokken scholen en is voor hen relevant. In de Werkplaats Noord wordt gewerkt in zogenaamde ateliers. De ateliers onderwijsontwerp bestaan uit docenten, eventueel aangevuld met studenten, schoolopleiders en/of schoolleiders en worden begeleid door onderwijskundigen/vakdidactici en werken volgens een Lesson Study-aanpak. In de ateliers schoolorganisatie doen docenten, schoolleiding en een onderwijskundige onderzoek naar welke vorm van gepersonaliseerd leren op de school het best past. In het schoolleidersatelier voeren schoolleiders en onderzoekers uit het hoger onderwijs onderzoek uit naar de effecten van de werkplaats op de professionele ontwikkeling van docenten.

De Werkplaats Leerateliers werkt vanuit de visie dat onderwijs en onderzoek onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Onderzoek wordt ingezet om onderwijs te ontwikkelen en om tot schoolontwikkeling te komen. Zij leggen door de combinatie van onderwijs en onderzoek de focus op schoolontwikkeling, waarbij het leren en welbevinden van de leerling centraal staat. In de leerateliers werken docenten, studenten, onderzoekers en eventueel schoolleiders samen aan onderzoek rond schoolgebonden onderwerpen. Daarnaast wordt binnen de werkplaats ook onderzoek uitgevoerd naar de werkplaats als aanjager van samenwerking, leren, innovatie en kennisdeling.

In het huidige rapport richten wij ons op de werkplaatsen vo. In de hoofdstukken met successen en knelpunten en de conclusies en discussie worden resultaten van vo wanneer relevant gerelateerd aan de uitkomsten van het onderzoek naar de po werkplaatsen. In september 2016 zijn ook drie

Werkplaatsen Onderwijsonderzoek PO gestart¹, geïnitieerd vanuit het NRO en de PO-raad. Oberon voert een flankerend onderzoek uit naar zowel de werkplaatsen po als vo. Er bestaan een aantal verschillen tussen de werkplaatsen po en de werkplaatsen vo:

- De werkplaatsen po hebben, in tegenstelling tot de vo werkplaatsen, een kennisinfrastructuur met een landelijke projectleider en landelijke projectgroep voor kennisverspreiding.
- De werkplaatsen vo voeren zelf ook onderzoek uit naar het functioneren van de werkplaatsen. Wij gebruiken deze data voor het onderzoek. Dit maakt echter het onderzoek naar het functioneren van de werkplaatsen vo minder objectief dan hetzelfde onderzoek in het po.
- De werkplaatsen vo hebben een langere traditie van opleidingsscholen, waarvan scholen al een lange tijd gezamenlijk bezig waren met het opleiden van docenten.

1.2 Het evaluatie onderzoek

Deze tussenrapportage betreft een evaluatieonderzoek waarin met vragenlijsten, interviews en documentenanalyse zicht wordt gekregen op werkbare elementen en randvoorwaarden voor een structurele onderzoekssamenwerking.

De volgende onderzoeksvragen staan centraal:

- 1) Op welke wijze wordt de samenwerking vormgegeven in de werkplaats?
- 2) Wat levert deze samenwerking op in relatie tot de gestelde doelen en in termen van schoolontwikkeling?

Deze rapportage betreft een tussenrapport van het onderzoek naar de tweejarige pilot. Wij geven u in dit rapport een overzicht van de eerste resultaten van het evaluatieonderzoek. Deze resultaten betreffen het eerste jaar van de werkplaatsen.

1.3 Leeswijzer

In deze tussenrapportage presenteren wij van beide werkplaatsen een portret. Hierop volgend worden de resultaten van het onderzoek per werkplaats en voor de werkplaatsen gezamenlijk besproken.

In hoofdstuk twee starten we met de beschrijving van de onderzoeksmethode. In hoofdstuk drie wordt het portret van de werkplaats Noord besproken en in hoofdstuk vier het portret van de Werkplaats Leerateliers. Hoofdstuk vijf bespreekt de successen en knelpunten en hoofdstuk 6 geeft de conclusies en discussiepunten tot nu toe weer.

¹ Meer informatie over de werkplaatsen Onderwijsonderzoek PO kan hier worden gevonden: <https://www.nro.nl/werkplaatsen-onderwijsonderzoek-po-utrecht-amsterdam-ook-tilburg-start/>

2 Onderzoeksmethode

2.1 Onderzoeksvragen

In dit evaluatieonderzoek wordt in kaart gebracht hoe de samenwerking in de twee werkplaatsen vo wordt vormgegeven en wat de samenwerking oplevert voor de scholen in het voortgezet onderwijs, hogescholen en universiteiten.

De volgende onderzoeksvragen staan centraal:

- 1) Op welke wijze wordt de samenwerking vormgegeven in de werkplaats?
- 2) Wat levert deze samenwerking op in relatie tot de gestelde doelen en in termen van schoolontwikkeling?

2.2 Onderzoeksgroep

Het aantal scholen, leerateliers en hoger onderwijs (ho) instellingen verschilt tussen de twee werkplaatsen:

- Werkplaats Noord: 8 schoollocaties (3 schoolgemeenschappen), 8 leerateliers en 2 ho-instellingen.
- Werkplaats Leerateliers: 15 scholen, 5 leerateliers en 4 ho instellingen.

2.3 Instrumenten

Bij de opzet van het onderzoek is er conform het monitor en evaluatieplan (Lockhorst en Klein, 2017) zoveel mogelijk aangesloten bij de dynamiek van de werkplaatsen. Naast eigen dataverzameling maken wij dan ook gebruik van de data die binnen de werkplaatsen zelf is verzameld. Beide werkplaatsen doen ook zelfstandig onderzoek naar het functioneren van de werkplaatsen. De interviewleidraden en vragenlijst die in deze paragraaf worden beschreven zijn de instrumenten die door Oberon zijn ingezet. Onder het kopje 'documentanalyse' is een korte beschrijving gegeven van de data die is verzameld door de werkplaatsen zelf.

Interviewleidraden

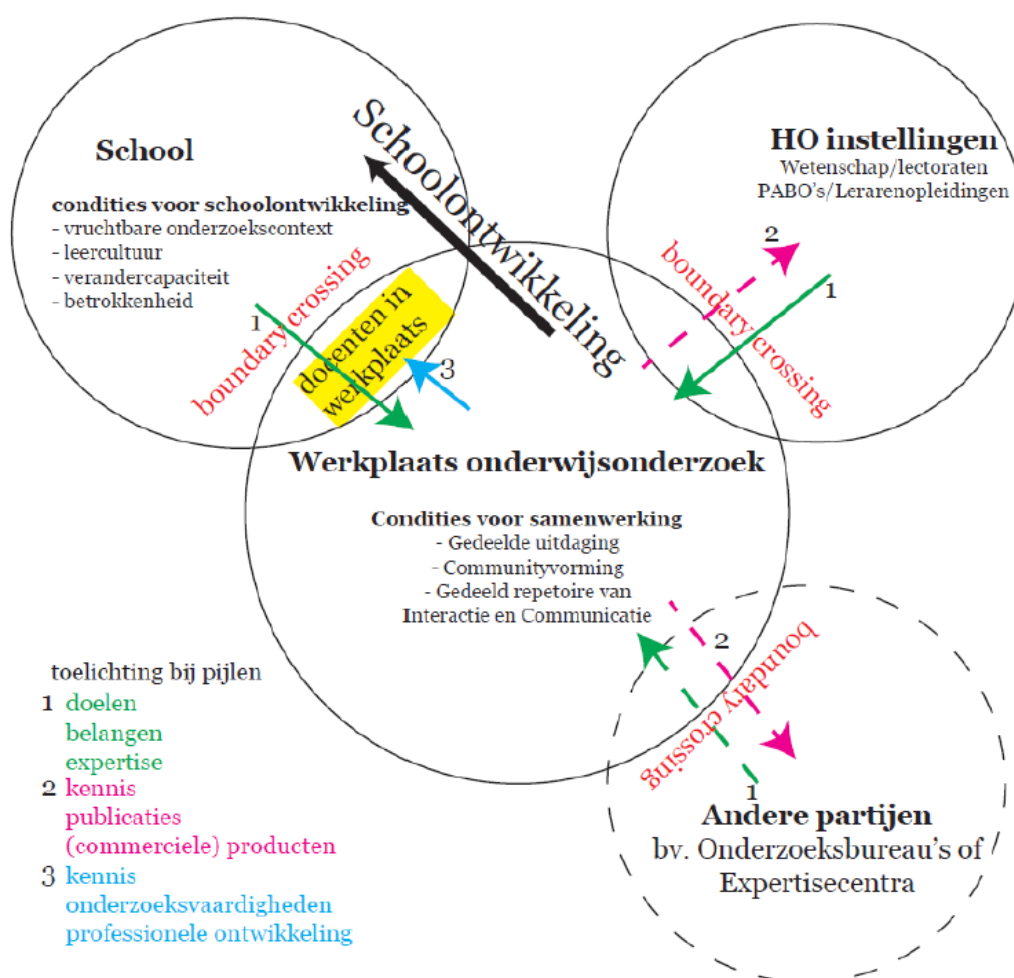
De interviewleidraden voor de coördinatoren, onderzoekers en scholen staan weergegeven in Bijlage 1. Deze interviewleidraden zijn alleen gebruikt bij de interviews van de Werkplaats Noord, omdat onafhankelijke onderzoekers bij de Werkplaats Leerateliers in het eerste subsidiejaar zelf interviews hebben gedaan met de betrokkenen van de werkplaats. Oberon heeft gebruik mogen maken van deze data.

De interviewleidraden zijn gebaseerd op:

- De aanvraag van de werkplaatsen aan het NRO.
- Informatie uit de interviewleidraden van het po-werkplaatsenonderwijsonderzoek.
- De literatuurstudie die is uitgevoerd in het kader van het po-werkplaatsenonderwijsonderzoek².
- Informatie uit overige verzamelde documenten.

In de literatuurstudie wordt een werkmodel voor de onderzoekssamenwerking tussen de onderwijspraktijk, hogescholen en universiteiten gepresenteerd.. Behalve dat dit model is gebruikt bij de vormgeving van de interviewleidraden, worden de uitkomsten van het onderzoek in hoofdstuk 5 geconfronteerd met het model.

Figuur 1: Werkmodel voor onderzoekssamenwerking

² Zuiker, i., Schot, W., Oomen, C., de Jong, A., Lockhorst, D., & Klein, T. (2017). Succesvolle Werkplaatsen: Wat is er nodig voor een vruchtbare onderzoekssamenwerking tussen onderwijspraktijk, hogescholen en universiteiten?. Utrecht: Universiteit Utrecht/Oberon.

Afname en analyse interviews

In de interviews zijn verschillende onderwerpen aan bod gekomen. De belangrijkste onderwerpen zijn de organisatie en structuur van de werkplaatsen, de samenwerking in de werkplaats, de professionalisering van docenten, de borging, het toepassen en waardering van kennis en de evaluatie die door de werkplaatsen zelf wordt uitgevoerd.

In de Werkplaats Noord zijn alle interviews uitgevoerd door een senior onderzoeker van Oberon. Een notulist van Oberon heeft verslag gemaakt. De interviews met de scholen duurden één uur, de interviews met de coördinatoren anderhalf uur. De interviews zijn altijd uitgevoerd door een senior onderzoeker en een notulist.

In de Werkplaats Leerateliers is het merendeel van de interviews uitgevoerd door de onderzoekers uit het Hoger Onderwijs die aan deze werkplaats verbonden zijn. De onderzoekers van Oberon hebben de verslagen van deze interviews gekregen en geanalyseerd. De gesprekken met de coördinator van de Werkplaats Leerateliers zijn wel door de onderzoekers van Oberon uitgevoerd. Daarnaast hebben zij diverse bijeenkomsten van de onderzoeksgroep en een inspiratie dag bijgewoond waar de deelnemers aan de Werkplaats Leerateliers hun onderzoeksresultaten aan elkaar presenteerden.

Cultuurvragenlijst

In dit onderzoek wordt ook gekeken naar de ontwikkeling van een lerende cultuur binnen de deelnemende scholen. Daarvoor is een vragenlijst ingezet (zie Bijlage 2). De vragenlijst, bestaande uit 40 stellingen, is opgesteld door Sol en Stokking (2014)³ en aangepast door Oberon⁴ en gaat in op de volgende onderwerpen (schalen):

- samenwerken met collega's;
- visie op lespraktijk;
- onderzoek en toetsgegevens in de lespraktijk;
- feedback;
- verbetercultuur in de lespraktijk;
- leidinggeven (op de werkvloer en op onderzoek).

De onderwerpen komen terug in betrouwbare schalen, met Cronbach's alpha waarden van 0.70 tot 0.89; met één uitzondering voor de schaal feedback, met een matige waarde van 0.60. De (schaal)scores van de werkplaatsen zijn in bijlage 3 weergegeven.

In februari 2018 is de vragenlijst ingevuld door de schoolleiding en docenten van de scholen van de Werkplaats Leerateliers. De werkplaats Noord heeft de cultuurvragenlijst in april 2018 ingevuld. Deelnemers van de werkplaatsen hebben namen doorgegeven van collega's die niet direct betrokken waren bij de werkplaatsen. De gekozen collega's hebben ook de cultuurvragenlijst ingevuld, waardoor er een breder beeld geschetst kan worden over de cultuur die heerst binnen de scholen. De respondenten zijn tweemaal herinnerd om de vragenlijst in te vullen. De respons van de werkplaats Noord was te laag bij het eerste meetmoment. Om deze reden is de cultuurvragenlijst in september 2018 opnieuw afgenomen op papier tijdens een centrale bijeenkomst. Docenten van één school hebben de vragenlijst kunnen invullen. De data van andere scholen wordt in deze tussenrapportage gewenst.

³ <https://www.stichting-leerkracht.nl/wp-content/uploads/2016/10/Eindrapport-evaluatieonderzoek-leerKRACHT-november-2014.pdf>

⁴ <https://www.oberon.eu/data/upload/Portfolio/files/cultuursurvey-stichting-leerkracht-0.pdf>

De resultaten van deze vragenlijst zijn verwerkt op werkplaatsniveau. De respons van werkplaats Noord is in totaal 25. Docenten van één schoollocatie hebben de vragenlijst ingevuld van de in totaal acht schoollocaties en drie schoolgemeenschappen. Voor Werkplaats Leerateliers hebben 70 van de 143 docenten, schoolleiders en onderzoekers de vragenlijst ingevuld. De responspercentage betreft 49%. De resultaten per werkplaats zijn verwerkt in de portretten en worden op schaalniveau gegeven in Bijlage 3, met toestemming van de coördinatoren van de werkplaatsen. Per werkplaats en voor de Werkplaats Leerateliers ook per leeratelier zijn de beschrijvende statistieken in figuren in een rapport verwerkt. Iedere werkplaats heeft dit rapport met de eigen resultaten gekregen.

Documentenanalyse

In het huidige onderzoek zijn ook aangeleverde documenten geanalyseerd die door de werkplaatsen Noord en Leerateliers zijn ingestuurd. Van de werkplaats Noord zijn dit documenten van intervisiebijeenkomsten van procesbegeleiders van de ateliers (HO-onderzoekers), verslagen van de werkzaamheden van het schoolleidersatelier en een stuurgroepverslagen. Van de Werkplaats Leerateliers bestaan de aangeleverde documenten uit het verantwoordingsverslag over het eerste jaar dat zij aan NRO hebben aangeleverd, verschillende planningsdocumenten en verslagen van vergaderingen van de projectgroep. Zoals eerder aangegeven hebben de HO-onderzoekers, die aangesloten zijn bij de Werkplaats Leerateliers, interviews gehouden en observaties uitgevoerd onder de deelnemers van de leerateliers. Deze gegevens zijn aan de onderzoekers van Oberon beschikbaar gesteld.

2.4 Dataverzameling

In onderstaande tabellen is nog eens schematisch te zien op welke manieren data zijn verzameld voor het onderzoek van de werkplaatsen onderwijsonderzoek vo.

Tabel 1 *Onderzoeksactiviteiten bij de werkplaats Noord*

Activiteit	Aantal
Interview coördinatoren	1 keer per jaar
Interviews leerkrachten	1 keer per jaar
Interviews onderzoekers	1 keer per jaar
Cultuurvragenlijst uitgezet onder scholen	1 keer per jaar
Verzamelen relevante documenten van de werkplaatsen.	1keer per jaar

Tabel 2 *Onderzoeksactiviteiten bij de Werkplaats Leerateliers*

Activiteit	Aantal
Interview projectleider	1 keer per jaar
Interview drie coördinatoren leerateliers	1 keer per jaar*
Interviews leerkrachten/atelierbegeleiders	1 keer per jaar*
Cultuurvragenlijst uitgezet onder scholen	1 keer per jaar
Verzamelen relevante documenten van de werkplaatsen.	1-2 keer per jaar
Aansluiten bij de inspiratiedag van de werkplaats	1-2 keer per jaar
Aansluiten bij overleggen van de onderzoekers binnen de werkplaats	1-2 keer per jaar

*Deze interviews zijn uitgevoerd door de onderzoekers van de werkplaats zelf.

3 Schets werkplaats Noord

3.1 Op welke wijze wordt de samenwerking vormgegeven in werkplaats Noord?

Samenwerking in beeld

De werkplaats Noord is ingericht bij de School of Education, een samenwerkingsverband tussen de vo schoolgemeenschappen Piter Jelles, De Borgen en Dr. Nassau College, de lerarenopleiding van de RUG en NHL Hogeschool.

Totstandkoming van de Werkplaats Noord

Voordat de werkplaats Noord werd opgestart, bestond er al een samenwerking tussen scholen voor voortgezet onderwijs en de lerarenopleidingen van de RUG en NHL. Deze samenwerking heet de School of Education. Deze samenwerking is gericht op het gemeenschappelijk vormgeven van het opleiden van studenten en het professionaliseren van docenten. Het doen van gezamenlijk onderzoek door de instituten en de scholen maakt daar al langer onderdeel van uit.

De aanvraag voor de Werkplaats Noord is in opdracht van het bestuur van School of Education uitgewerkt en bouwt voort op de reeds bestaande samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen in het voortgezet onderwijs. Deze samenwerking bestaat sinds 2002 en is gericht op het realiseren van een doorgaande lijn in de volgende domeinen: het leren en opleiden van aanstaande docenten, professionaliseren van docenten en leren in het kader van integrale schoolontwikkeling. De doelstelling voor het opzetten van de werkplaats is de onderzoekscomponent van docenten verder verstevigen en verduurzamen. In de leerateliers willen zij onderzoeksmatig onderwijsmateriaal ontwikkelen, zodat scholen zich verder kunnen ontwikkelen naar onderzoekende scholen met onderzoekende docenten.

Eind 2017 heeft de aftrap van de werkplaats Noord plaatsgevonden en zijn de leerateliers in de verschillende scholen van start gegaan.

Samenwerkingsstructuur

De werkplaats bestaat uit verschillende ateliers waarin onderwijs rond het thema gepersonaliseerd leren wordt ontworpen vanuit een model van ontwerpgericht praktijkonderzoek. De teams bestaan uit docenten en/of schoolleiders per atelier en per team is een procesbegeleider aangesteld. Dit is een onderzoeker van de RUG of NHL, die leiding geeft aan het team.

De werkplaats wordt aangestuurd door de stuurgroep van de School of Education. De dagelijkse coördinatie is in handen van twee coördinatoren, waarvan één werkzaam is bij de hogeschool en de ander bij één van de deelnemende scholen. De coördinatoren hebben vooral een organisatorische en coördinerende functie. Zij leggen de verbinding tussen de ateliers en de procesbegeleiders. Daarnaast koppelen zij ontwikkelingen terug naar het NRO en leveren maatwerk aan leerateliers die nog knelpunten ervaren in de uitvoering. Ook worden de coördinatoren soms uitgenodigd voor de stuurgroep om te rapporteren.

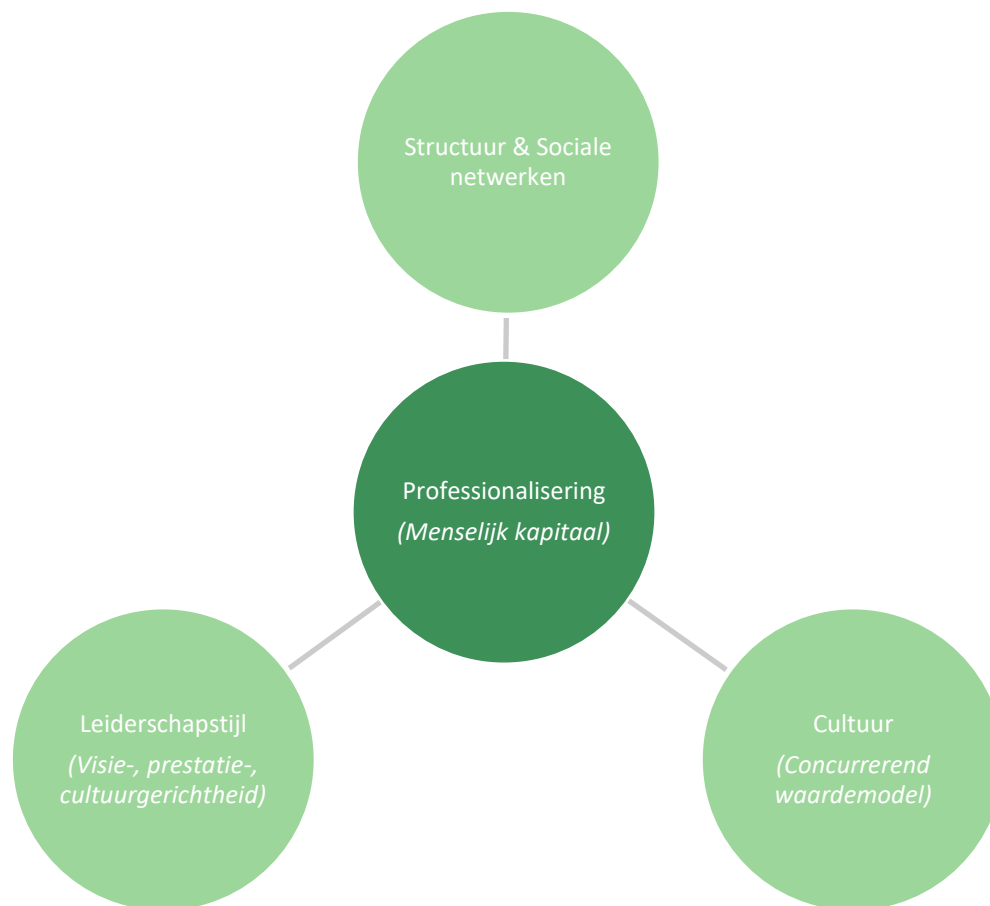
Leeratelier teams

Het zijn de teams met docenten per school die het onderzoek uitvoeren, waarmee vragen uit de scholen worden beantwoord. Ieder team wordt ondersteund door een procesbegeleider van de RUG of NHL. Er bestaan twee verschillende typen leerateliers, namelijk ateliers die zich richten op onderwijsontwerp en

ateliers die zich richten op schoolorganisatie. Van de scholen die participeren in de werkplaats zijn er 5 onderwijsontwerp ateliers en 3 schoolorganisatie ateliers. De vragen in de leerateliers worden ingebracht door de docenten zelf.

Schoolleidersatelier team

Het schoolleidersatelier is het team waar de schoolleiders van de deelnemende scholen in zitten. Doelstelling van het schoolleidersatelier is schooloverstijgend werken en het ondersteunen van docenten bij de professionalisering. De procesbegeleider is één van de coördinatoren van de werkplaats. Het schoolleidersatelier is in het eerste jaar vier keer samengekomen. Komend jaar willen de schoolleiders critical-friend bezoeken bij alle schoolleiders afleggen op basis van een door het schoolleidersatelier ontwikkeld onderzoeks-/kijkkader, welke visueel staat weergegeven in figuur 1.

Figuur 2. Kijkkader schoolleidersatelier werkplaats Noord.

Het kijkkader gaat ervan uit dat schoolleiders het professionaliseren van het menselijk kapitaal van docenten kunnen stimuleren door aandacht te laten uitgaan naar de structuur en sociale netwerken, cultuur en leiderschapstijl. Het uitgangspunt van het kijkkader is dus ook om het menselijk kapitaal te professionaliseren en wat het effect van de schoolleider is hierop. Scholen gaan hiermee aan de slag door binnen elk gebied van het kijkkader een specifieke vraag te formuleren. Deze vragen worden tijdens de critical-friend bezoeken beantwoord in de vorm van feedback van de andere scholen.

Intervisie procesbegeleiders

De coördinatoren zorgen ervoor dat procesbegeleiders minstens drie keer per jaar bij elkaar komen. Tijdens deze bijeenkomsten bespreken de procesbegeleiders wat goed gaat en waar ze in hun leeratelier tegenaan lopen. Coördinatoren en alle procesleiders denken dan met elkaar mee en geven elkaar tips. De taken van de procesbegeleiders bestaan uit het begeleiden van de leerateliërs. Het begeleiden van de leerateliërs wordt niet door alle procesbegeleiders hetzelfde ingevuld. Sommige procesbegeleiders worden vaker uitgenodigd bij ateliermomenten dan andere procesbegeleiders. Daarnaast heeft het ene leeratelier meer ondersteuning nodig bij bijvoorbeeld het zoeken van wetenschappelijke literatuur en het opstellen van goede onderzoeksvragen, terwijl docenten in andere ateliers soms daar zelf al een heel eind mee komen. Deze verschillen vragen daarom van procesbegeleiders niet allemaal dezelfde rol en taken.

Doelstellingen

Het doel van de Werkplaats Noord is drieledig:

- Professionaliseren van docenten in het onderzoeksmatig vormgeven van onderwijs.
- Het professionaliseren van docenten op het gebied van gepersonaliseerd leren in de deelnemende scholen.
- De samenwerking tussen onderzoek en onderwijspraktijk bevorderen, door de relatie tussen onderzoek en praktijk duurzaam vorm te geven waarbij praktijkgericht onderzoek centraal staat.

Thema van de werkplaats

Binnen de ateliers wordt onderwijsmateriaal ontworpen, vanuit het model van ontwerpgericht onderzoek, waarbij het thema gepersonaliseerd leren centraal staat. Drie betrokken scholen waren, in meer of mindere mate al bezig met dit thema, voordat de werkplaats van start is gegaan. Vijf scholen waren nog niet bezig met gepersonaliseerd leren. In de huidige werkplaats zijn 5 ateliers in hun onderzoek bezig met het ontwerpen en testen van onderwijsvormen en materialen en zijn 3 ateliers systematisch aan het onderzoeken welke vorm van gepersonaliseerd leren voor hun schoolcontext geschikt is.

Gelijkwaardigheid, rolverdeling en verantwoordelijkheid binnen de werkplaats

In de interviews geven zowel studenten als docenten aan dat zij zich gelijkwaardig voelen aan de procesbegeleider en de andere deelnemers in het leeratelier. Bij de start van de ateliers waren de verschillende betrokkenen elkaar eerst aan het aftasten, maar erna ontstond snel een gelijkwaardige werkrelatie. Dit is vooral gekomen doordat de start van het werkplaats project wat minder soepel is verlopen. De rolverdeling is daarom in het begin nog wat onduidelijk geweest. Onder het kopje samenwerkingsstructuur staat beschreven welke rol de verschillende personen binnen de werkplaats vervullen.

Zowel de docenten, schoolleiders en procesbegeleiders geven aan dat zij zich gezamenlijk verantwoordelijk voelen voor het slagen van de leerateliërs. De coördinatoren geven in eerste instantie aan dat zij zich nog iets meer verantwoordelijk voelen, omdat zij de trekkers zijn van het project.

Communicatiemiddelen en structuur

Tijdens de aanvraag waren schoolleiders niet voldoende meegenomen bij de opzet en in de deelname aan het werkplaats project. Daardoor wisten zij soms erg laat dat zij formatie beschikbaar moesten stellen voor de docenten voor deelname aan de leerateliërs. Schoolleiders waren ook niet altijd goed op de hoogte gesteld van de kaders van de werkplaats. Mede door veel wisselingen van schoolleiders in het schooljaar 2017-2018 is het extra lastig geweest om alle schoolleiders vanaf het startpunt betrokken te

laten zijn bij de werkplaats. In de interviews heeft één schoolleider aangegeven dat zij nieuw was gestart in het schooljaar en toen nog niet op de hoogte was gebracht dat er binnen haar school een leeratelier zou starten. Het was om die reden erg lastig om nog formatie voor het opstartende leeratelier samen te stellen. Er is sprake geweest van een 'valse start' volgens de beide coördinatoren, maar dit gaat op dit moment een stuk beter. De ateliers zijn inmiddels al wat langer aan het draaien en de schoolleiders zijn meer op de hoogte van de procedures, werkzaamheden en bijeenkomsten van het werkplaatsproject.

Eisen aan de docenten en procesbegeleiders/onderzoekers

Er zijn geen harde eisen gesteld aan de docenten die wilden deelnemen aan een leeratelier. Er bestaat geen vaste selectieprocedure, per school is dit anders. Overkoepelend is vooral motivatie en bevlogenheid om onderzoek te doen belangrijk. Dit was voor de procesbegeleiders niet anders. Er werden geen strenge eisen gesteld, maar het was een pre wanneer een procesbegeleider al ervaring had met het begeleiden van ontwerponderzoek. De procesbegeleiders hebben aangegeven dat het volgens hen ook niet belangrijk was om inhoudelijke kennis te hebben van het thema gepersonaliseerd leren.

Vraagarticulatie

In de werkplaats Noord komen de vragen oorspronkelijk van de docenten in het leeratelier zelf. De onderzoeker stuurt hierin soms bij door kritische vragen te stellen, zodat de vraagstelling scherper en onderzoekbaar wordt en om te zorgen dat de uiteindelijke onderzoeksvragen aansluiten bij het thema.

Monitoronderzoek van de werkplaats

De werkplaats Noord voert zelf ook onderzoek uit naar de leerateliers. De onderzoeksvraag luidt: Wat is het effect van de werkplaats op de professionalisering van docenten en een onderzoekende schoolcultuur en welke condities binnen de werkplaats zijn van invloed op de professionalisering van docenten en een onderzoekende cultuur binnen de scholen? Het schoolleidersatelier houdt zich bezig met het onderzoek naar de leerateliers.

Voor het onderzoek vindt onderstaande dataverzameling plaats⁵:

- Verslaglegging van de stuurgroep.
- Visitaties van de scholen die deelnemen aan een leeratelier (jaar 2).
- Gesprekken met alle schoolleiders van de deelnemende ateliers.
- Het uitvoeren van een Sociale Netwerk Analyse bij de deelnemende scholen van de werkplaats (jaar 2).

⁵ Oberon en de werkplaats Noord wisselen onderling data uit. Voor dit rapport is gebruik gemaakt van verslagen van stuurgroepoverleg en gesprekken met schoolleiders.

3.2 Wat levert de samenwerking op voor de betrokken instellingen in relatie tot de gestelde doelen en in termen van schoolontwikkeling?

Waardering van de samenwerking

De betrokkenen van de leerateliers geven aan veel waarde te hechten aan de samenwerking. Docenten noemen dat zij door de samenwerking in de leerateliers het onderwijs met elkaar kunnen verbeteren en dat zij een groter netwerk creëren met andere docenten, schoolleiders en onderzoekers uit het hoger onderwijs.

In het begin was het voor alle partijen nog even zoeken hoe de werkplaats en de samenwerking eruit zouden gaan zien. Docenten geven aan veel te leren van de procesbegeleiders en andersom leren de procesbegeleiders ook van het begeleiden van de docenten. Procesbegeleiders geven aan dat zij door het werken in het leeratelier leren om docenten, die niet allemaal even veel ervaring hebben in het doen van onderzoek, meer onderzoeksvaardigheden aan te leren. De docenten van de verschillende leerateliers komen weinig in contact met elkaar om ervaringen en uitkomsten uit te wisselen. Zij zouden graag meer te weten willen komen over de onderzoeken in de andere ateliers.

Samenwerking tussen de docenten en procesbegeleiders

Het contact tussen de docenten en procesbegeleiders verloopt bij de meeste ateliers goed. De communicatie vindt plaats via e-mail, telefonisch en face-to-face. Veel procesbegeleiders zijn regelmatig aanwezig bij de ateliermomenten. Eén leeratelier heeft geen contact met de procesbegeleider en doet zelfstandig onderzoek. De procesbegeleider heeft geprobeerd contact te leggen met het atelier, maar dit is tot op heden nog niet gelukt. Bij de andere leerateliers wordt tussen procesbegeleiders en docenten literatuur gedeeld, onderzoeksvragen samen opgesteld en instrumenten besproken.

Professionalisering van de docenten en procesbegeleiders

Docenten geven aan meer onderzoeksvaardigheden te hebben opgedaan door hun deelname aan het leeratelier. De procesbegeleiders geven aan dat zij leren om samen te werken met mensen die weinig kennis hebben van onderzoek en om kennis concreet en begrijpelijk te maken voor de betrokkenen in de leerateliers. De procesbegeleiders geven ook aan dat zij bovengenoemde punten kunnen gaan toepassen in het bredere veld.

Lerende cultuur binnen de scholen

Meerdere betrokkenen valt op dat de docenten in de leerateliers steeds meer een onderzoekende houding aannemen. De veranderingen in een onderzoekende houding bij docenten beperken zich nu, volgens de geïnterviewden, echter vaak nog tot de deelnemende docenten en het wordt nog niet verder verspreid binnen de scholen.

Om de lerende cultuur in de scholen in kaart te brengen, is gebruikt gemaakt van de eerdergenoemde cultuursurvey. De gemiddelde schaalscores van deze vragenlijst en de definitie per schaal zijn te vinden in Bijlage 3. Bij de interpretatie van de resultaten dient rekening te worden gehouden met het feit dat de cultuurvragenlijst slechts door één school is ingevuld en de andere deelnemende scholen de vragenlijst niet hebben ingevuld. Wat opvalt, is dat de respondenten van de vragenlijst in een vroeg stadium van de werkplaats al ver bovengemiddeld scoren op alle schalen⁶. Deze school uit werkplaats

⁶ Zowel boven het gemiddelde van de schaal als in vergelijking met andere scholen die de cultuurvragenlijst hebben ingevuld zoals de werkplaats Leerateliers.

Noord ervaart dus een hoge mate van een lerende cultuur in de school. Deze uitkomsten spreken de interviews tegen, waarin is aangegeven dat de lerende cultuur zich vaak nog beperkt tot de docenten van de leerateliers. Deze tegenstelling kan mogelijk worden verklaard door het feit dat de cultuurvragenlijst zowel onder deelnemers als niet-deelnemers van de leerateliers is afgenomen en de interviews alleen gedaan zijn onder deelnemers van de ateliers.

Uit de cultuursurvey is één stelling eruit gesprongen. Men geeft daarin aan dat 56% van de docenten hun lespraktijk niet uitwisselt met collega's van de andere scholen. Deze uitkomst komt overeen met de interviews, waarin is aangegeven dat kennis nog niet veel wordt gedeeld tussen de scholen van de werkplaats.

Betrokkenheid van collega's binnen de scholen

De betrokkenen van de ateliers geven in de interviews aan dat de opgedane kennis in de ateliers vooral blijft bij de deelnemende docenten zelf en weinig door de school verspreid wordt. De collega's zijn vaak wel op de hoogte van het bestaan van de leerateliers en met welk thema zij bezig zijn, maar inhoudelijk weten ze er nog niet veel vanaf. Op sommige scholen delen docenten van de leerateliers de opgedane kennis tijdens een vergadering met collega's. De collega's reageren vaak enthousiast, maar nemen de kennis/ producten niet echt mee in hun werk.

Het toepassen en delen van kennis

De werkplaats is het eerste jaar van de pilot vooral gericht geweest op de opstart en het in werking krijgen van de leerateliers. Er is nog weinig tijd en aandacht geweest voor de kennisdeling binnen en buiten de werkplaats.

De opgedane kennis in de leerateliers blijft dus vooral nog bij de betrokkenen zelf. Zij proberen al wel kennis te delen binnen de school en hier wordt vaak positief op gereageerd.

De onderlinge kennisdeling tussen de deelnemers van de werkplaats mag volgens docenten beter. Zij weten vaak niet van elkaar waar ze precies mee bezig zijn en wat de uitkomsten zijn van elkaars onderzoek. Opgeleverde producten staan nog niet opgeslagen op een bepaald platform of worden nog niet onderling gedeeld. De werkplaats heeft de ambitie om de kennis van de leerateliers te verspreiden via grotere kanalen, zoals een publicatie in *Didactief*. Daarnaast zijn zij bezig met het opzetten van een website om kennis te kunnen delen.

4 Schets Werkplaats Leerateliers⁷

4.1 Op welke wijze wordt de samenwerking vormgegeven in de Werkplaats Leerateliers?

Samenwerking in beeld

De Werkplaats Leerateliers bestaat uit een samenwerkingsverband tussen Ons Middelbaar Onderwijs (OMO) en de lerarenopleidingen van Eindhoven School of Education (ESoE), Universitaire lerarenopleiding Tilburg (ULT), Radboud Docenten Academie (RDA) en Fontys Leraren Opleiding Tilburg (FLOT).

Totstandkoming van de Werkplaats Leerateliers

Voordat de Werkplaats Leerateliers werd opgestart, werkten de partijen al meer dan tien jaar structureel samen in de vijf Academische Opleidingsscholen (AOS) van OMO. Zij werken samen op het gebied van o.a. het opleiden en professionaliseren van studenten/docenten en het begeleiden van onderzoekstrajecten door docenten. De aanvraag is ontwikkeld met afgevaardigden van OMO, ESoE, RDA, ULT en FLOT en bouwt voort op de reeds bestaande samenwerking tussen de vijf Academische Opleidingsscholen. De doelstelling voor het opzetten van deze werkplaats is het verder ontwikkelen van de professionaliserings- en onderzoeksfunctie van docenten en studenten en de focus te leggen op concrete opleidings- schoolontwikkeling, die vooral gericht moet zijn op het leren en welbevinden van leerlingen.

In het schooljaar 2017-2018 zijn de eerste leerateliers (conform de aanvraag) van start gegaan bij de vijf verschillende AOS-locaties. Na het eerste subsidie-/schooljaar vindt er bij de docent-onderzoekers en studenten een personeelwisseling plaats in de leerateliers: het tweede subsidie-/schooljaar nemen er nieuwe docent-onderzoekers en studenten deel aan de vijf leerateliers.

Samenwerkingsstructuur

De Werkplaats Leerateliers bestaat uit vijf leerateliers, die gekoppeld zijn aan de Academische Opleidingsscholen (AOS) van OMO:

1. AOS Zuidoost
2. AOS West
3. AOS Den Bosch
4. AOS Noordoost
5. AOS Tilburg

De leiding van de werkplaats bestaat uit één projectleider, ondersteund door drie programmadirecteuren van de AOS'en. In een leeratelier zitten docenten van minstens drie of vier samenwerkende scholen. Studenten van de verschillende betrokken lerarenopleidingen zijn daarnaast deelnemer van de ateliers. Per atelier is er één atelierbegeleider die begeleiding verzorgt op de wekelijkse bijeenkomsten van de leerateliers. Deze begeleider is afkomstig van één van de deelnemende partners en begeleidt niet alleen de docenten, maar ook de studenten. Het onderzoek van de studenten wordt wel vanuit het instituut begeleid. Docenten kunnen een beroep doen op onderzoeksbegeleiding

⁷ Dit is de naam van de werkplaats onderwijsonderzoek vo in Zuid-Nederland.

door een van de instituten: Eindhoven School of Education (ESoE), Fontys Lerarenopleiding Tilburg (FLOT), Radboud Docenten Academie (RDA) en de Universitaire Lerarenopleiding Tilburg (ULT). Elk leeratelier bestaat uit een binnenkring en een buitenkring. De binnenkring bestaat uit studenten, docenten en atelierbegeleiders. Zij zijn direct bij het opleidingsproces van de studenten betrokken. De buitenkring bestaat uit stakeholders die beleidsmatig en sturend bij de activiteiten in het leeratelier zijn betrokken. Dit zijn schoolleiders, schoolopleiders en programmadirecteuren. Vier keer per jaar worden uitwisselingsbijeenkomsten georganiseerd, waarin de deelnemers van de ateliers samen met schoolleiders, onderzoekers, teamleiders en schoolopleiders overstijgend kennis delen.

Leerateliers

Ieder atelier bestaat uit een team van docenten en studenten die vanuit eigen leervragen ontwerp en onderzoek uitvoeren. In het leeratelier worden vragen uit de verschillende scholen ingebracht. Deze vragen worden omgevormd tot onderzoeksvragen. Deze onderzoeksvragen komen voort uit eigen leervragen, waarbij door het interactieve groepsproces naar gezamenlijke thematieken wordt gezocht. De buitenkringen reageren op de voorstellen. Die opzet moet ertoe leiden dat er een match ontstaat tussen de vragen van docenten en studenten en de schoolvragen. Het is erg belangrijk dat alle partners in een leeratelier een eigen inbreng hebben. Ieder team wordt ondersteund door een atelierbegeleider, die bij iedere atelierbijeenkomst aanwezig is.

Projectgroep

De pilot wordt gemonitord door een projectgroep. Deze bestaat uit vertegenwoordigers van directies van de deelnemende partners. De programmadirecteuren van de AOS'en zijn adviseur van de projectgroep.

Stuurgroepen

De vijf leerateliers hebben ieder een eigen stuurgroep, bestaande uit schoolleiders en vertegenwoordigers van de lerarenopleidingen. Zij dragen bij aan de financiering van de pilot (eigen bijdrage). Zij worden elke stuurgroepvergadering geïnformeerd over de voortgang. De rol van deze stuurgroepen wordt als erg belangrijk gezien, omdat zo ook de buitenwereld bij het onderwijs wordt betrokken.

Doelstellingen

Zoals in de aanvraag staat beschreven, vinden de initiatiefnemers van de Werkplaats Leerateliers dat onderwijs en onderzoek niet zonder elkaar kunnen. De ambitie is om in een gelijkwaardige samenwerking van scholen en lerarenopleidingen onderwijs en onderzoek onverbrekkelijk met elkaar te verbinden, met als uitgangspunt dat onderzoek wordt gedaan naar door de studenten en docenten -in afstemming met de scholen en opleidingen- ingebrachte praktijkrelevante vragen. De focus in de onderzoeken en het verbeteren van onderwijs ligt op het leren en welbevinden van de leerling.

In de zomer van 2019 wil de Werkplaats Leerateliers de volgende doelen bereikt hebben:

- Het vinden van de condities die nodig zijn om door middel van duurzame samenwerking tussen scholen en lerarenopleidingen via praktijkonderzoek een verandering te realiseren in scholen en lerarenopleidingen met betrekking tot het leren en welbevinden van leerlingen.
- Het betrekken van onderzoek, ontwerp en innovatie in het kader van schoolontwikkeling om de bovenstaande genoemde verandering te bewerkstelligen.

- Het vinden van belangrijke condities voor een optimaal functionerende werkplaats met leerateliërs als organisatievorm, waardoor wetenschappelijke kennis ontwikkeld en gedeeld kan worden.

Thema van de werkplaats

Het inhoudelijke thema van de Werkplaats Leerateliërs is het bevorderen van het leren en welbevinden van de leerling. Subthema's liggen niet bij voorbaat vast en worden tijdens het atelierproces vastgesteld. Het gaat om diversiteit, samenwerking, motivatie, diep leren en creativiteit. De thema's worden benaderd vanuit het leren en welbevinden van de leerling.

Gelijkwaardigheid, rolverdeling en verantwoordelijkheid binnen de werkplaats

Eigen inbreng van alle deelnemers is een belangrijk uitgangspunt van de Werkplaats Leerateliërs om de gemeenschappelijke doelen te behalen. Het ervaren van gelijkwaardigheid is dus erg van belang. Uit de interviews komt naar voren dat docenten en atelierbegeleiders zich inderdaad gelijkwaardig voelen. Ook studenten geven aan dat zij veel gehoord worden en dat zij zich gelijkwaardig voelen aan de andere deelnemers van het leeratelier. Een docent noemt het onderscheid tussen docent en student minimaal, want *"Je bent als professionals met elkaar in gesprek."*

De leerateliërs bieden veel ruimte aan de deelnemers voor het innemen van verschillende rollen. Een voorbeeld die wordt gegeven bij de interviews is het zelf inbrengen van ideeën en het ontvangen en geven van feedback. Doordat er veel vrijheid bestaat in de ateliers kunnen de rollen per bijeenkomst wisselen. De rol van de atelierbegeleider wordt gezien als de facilitator die de andere deelnemers uitnodigt tot deelname en ruimte biedt voor reflectie en creativiteit.

Zoals eerder aangegeven vindt er na het eerste subsidiejaar een wisseling van de wacht plaats: nieuwe docenten en studenten gaan het tweede jaar deelnemen aan de leerateliërs.

De eindverantwoordelijkheid voor de werkplaats ligt bij de projectleider en de drie programmadirecteuren. Er wordt opgemerkt in de interviews dat de deelnemers van de leerateliërs zich ook verantwoordelijk voelen voor het laten slagen van de leerateliërs. Schoolleiders zijn nog niet altijd voldoende betrokken in de werkplaats en dragen daardoor nog niet allemaal een verantwoordelijkheidsgevoel. Dit is verschillend per schoolleider.

Communicatiemiddelen en structuur

In het eerste subsidiejaar zijn de leerateliërs wekelijks op dinsdag bijeen gekomen. Docenten waren standaard vrij geroosterd op de dinsdag, waardoor het gemakkelijk was om met het gehele atelier bij elkaar te komen. Viermaal per jaar zijn inspiratiedagen georganiseerd, zodat alle deelnemers elkaar gezien hebben en onderling kennis hebben gedeeld. Opgeleverde eindproducten van de leerateliërs worden geplaatst op een website (www.script-onderzoek.nl). De website is op dit moment vooral bedoeld voor docenten en studenten van deelnemende scholen, lerarenopleidingen en onderzoekers om te zien wat de andere leerateliërs opleveren.

Vraagarticulatie

Het uitgangspunt is dat docenten en studenten in goed overleg met de scholen praktijkrelevante vragen inbrengen. De onderzoeksvragen worden gezamenlijk gedefinieerd met de deelnemers in de leerateliërs, waarbij alle partners een eigen inbreng hebben.

Monitoronderzoek van en naar de werkplaats

De Werkplaats Leerateliers voert zelf uitgebreid onderzoek uit binnen de werkplaats. Zij maken hierin onderscheid in onderzoek *van* de leerateliers en onderzoek *naar* de leerateliers. Het onderzoek *van* de leerateliers wordt uitgevoerd door de deelnemers van de ateliers en is gericht op de werking van de Werkplaats Leerateliers als aanjager van samenwerking, leren, innovatie en kennisdeling. Het onderzoek *naar* de werkplaats moet antwoord geven op een drietal vragen:

- Welke condities zijn nodig om door middel van een duurzame samenwerking tussen de scholen en deelnemende lerarenopleidingen (hbo en universiteit) via praktijkonderzoek een (aanzet tot) verandering te realiseren in scholen en lerarenopleidingen met betrekking tot het leren en welbevinden van leerlingen?
- Hoe kan onderzoek, ontwerp en innovatie in het kader van schoolontwikkeling duurzaam op elkaar betrokken worden om de bovenstaande genoemde verandering te bewerkstelligen?
- Wat zijn belangrijke condities voor een optimaal functionerende werkplaats met leerateliers als organisatievorm, waardoor het consortium wetenschappelijke (praktijk)kennis kan ontwikkelen en delen?

Voor het onderzoek *naar* de leerateliers vindt onderstaande dataverzameling plaats:

- Interviews met de atelierbegeleiders, programmadirecteuren, studenten en docenten over de aanpak en werkwijze in de leerateliers.
- Observaties van enkele bijeenkomsten per leeratelier met oog voor collectieve creativiteit en interactie tussen de deelnemers.
- Het schrijven van het jaarverslag van de leerateliers.
- 'Learner reports' of vergelijkbare producten waarin docenten, studenten en atelierbegeleiders met enige regelmaat noteren wat ze hebben geleerd en wat/wie daaraan heeft/hebben bijgedragen.

Oberon en de Werkplaats Leerateliers wisselen onderling data uit. Zo maakt Oberon gebruik van de verzamelde data van de onderzoeken *naar* de leerateliers en maken de onderzoekers van de Werkplaats Leerateliers gebruik van de data van o.a. de cultuurvragenlijst.

4.2 Wat levert de samenwerking op voor de betrokken instellingen in relatie tot de gestelde doelen en in termen van schoolontwikkeling?

Waardering van de samenwerking

De samenwerking tussen deelnemers van de leerateliers wordt benoemd als gemotiveerd en intensief. De werkplaats helpt de betrokkenen doelen te bereiken op het vlak van onderzoek, ontwerp, professionalisering, zelfsturing in de context van samen leren en leerlinggerichtheid, die zonder deze werkplaats niet gemakkelijk worden bereikt.

Docenten en onderzoekers vinden het werken in de werkplaats erg zinvol. De interactie tussen docenten, studenten en onderzoekers/begeleiders leidt tot groot leervermogen. De toepasbaarheid in de eigen praktijk wordt genoemd als gevolg van de goede samenwerking. Men vindt de inspiratiedagen van de werkplaats erg waardevol, omdat zij door het zien van de opgedane kennis/producten van de andere ateliers, inspiratie opdoen voor het eigen leeratelier en voor in de eigen les.

Samenwerking tussen de docenten en onderzoekers

Studenten en docenten zijn enthousiast over de samenwerking met de atelierbegeleider. Zij ervaren de samenwerking als gelijkwaardig en zien het atelier als een veilige omgeving met goede begeleiding. Er is wederzijds respect en een open sfeer. De atelierbegeleiders geven ook aan dat zij de samenwerking prettig vinden. In de interviews geeft een atelierbegeleider aan dat er binnen het atelier een open sfeer is, een positieve groepsdynamiek en dat er ruimte is voor het geven van feedback aan elkaar. Doordat de leerateliers veel vrijheid en openheid bieden om binnen bepaalde kaders onderzoek te doen, wordt de samenwerking als nog prettiger ervaren.

Na het eerste subsidiejaar vindt er een personeelwisseling plaats binnen de werkplaats. Er gaan namelijk andere docenten en studenten deelnemen aan de leerateliers. Hierdoor zou de samenwerkingsband binnen de ateliers kunnen veranderen.

Professionalisering van de docenten en onderzoekers

De deelnemende docenten en studenten hebben aangegeven dat hun professionaliteit zich sterk ontwikkelt door deelname aan de werkplaats. In de interviews zijn de volgende punten van professionalisering genoemd:

- Nieuwe werkvormen voor in de klas om mee te experimenteren en differentiëren.
- Eigen identiteit als docent (waar sta ik voor). Hierdoor wordt er in de klas bewuster les gegeven.
- Het opdoen van nieuwe onderzoeksvaardigheden en uitbreiding daarvan.
- Vaardigheden op het gebied van coaching voor studenten en docenten.
- Ontwikkeling van de eigen visie op het onderwijs.
- Het samenwerken wordt bevorderd.

De atelierbegeleiders geven aan gegroeid te zijn in de coachende rol. Daarnaast hebben zij ook geleerd om het leerproces in een diverse groep te stimuleren.

Lerende cultuur binnen de scholen

Gerelateerd aan de professionalisering valt bij de betrokkenen op dat docenten door hun deelname aan de werkplaats meer onderzoeksvaardigheden opdoen en de ontworpen lesvormen uitproberen in de klas. Wel beperken deze veranderingen zich nog tot alleen de deelnemende docenten van de leerateliers.

De gemiddelden op de schaalscores en de definitie per schaal zijn te vinden in Bijlage 3. De respondenten scoren relatief hoog op de schalen Collega's, Feedback en Lespraktijk: verbetercultuur. Op de schaal Leidinggeven wordt gemiddeld wat lager gescoord. De stelling die bij deze schaal opvalt, is dat 42% van de respondenten aangeeft dat de schoolleiding docenten niet (vaak genoeg) vraagt om feedback. Dit komt overeen met uitkomsten uit de interviews waarin is aangegeven dat de schoolleiders niet allemaal even betrokken zijn bij de leerateliers.

Betrokkenheid van collega's binnen de scholen

Als ontwikkelpunt wordt opgemerkt dat de leerateliers vaak een eigen 'eiland' zijn. De buitenkring/de school is vaak nog niet genoeg betrokken bij de leerateliers en de opgeleverde kennis die daaruit voortvloeit. Docenten hebben wel het idee langzaam een brug te hebben geslagen van het leeratelier 'eiland' naar de rest van de school. In het tweede subsidiejaar wil de werkplaats hiermee aan de slag om de betrokkenheid te vergroten.

Het toepassen en delen van kennis

Vier keer per jaar wordt kennis binnen de werkplaats gedeeld met de binnenkring en de buitenkring van de werkplaats. Schoolleiders, onderzoekers, teamleiders en schoolopleiders delen bij zo'n bijeenkomst overstijgend kennis met elkaar.

Daarnaast zijn er diverse producten opgeleverd in het eerste subsidiejaar. De leerateliers leveren allemaal een eigen product op, zoals een tijdschrift of filmpje. De producten van de leerateliers worden allemaal gedeeld op een website (www.script-onderzoek.nl). Doelgroep voor de website zijn vooral docenten van deelnemende scholen, de lerarenopleidingen en onderzoekers.

Er zijn ook meerdere publicaties geschreven die zijn voortgekomen uit de werkplaats. Voorbeelden zijn publicaties die zijn verschenen via de VO-Raad, PO-Raad en VOION. Aankomend schooljaar wil de werkplaats meer publiceren en zal er een congres worden georganiseerd voor docenten, onderzoekers en opleiders over de toekomst van het leraarschap.

5 Successen en knelpunten

In het eerste subsidiejaar hebben beide werkplaatsen verschillende successen behaald en knelpunten geconstateerd. Van deze successen en knelpunten wordt bekeken of we die kunnen duiden vanuit het werkmodel voor de onderzoekssamenwerking tussen onderwijspraktijk, hogescholen en universiteiten zoals beschreven in de literatuurstudie⁸. Deze is kort beschreven in hoofdstuk 2. Daarnaast zal er per onderdeel een vergelijking worden gemaakt met de uitkomsten van het Werkplaatsen Onderwijsonderzoek PO⁹. We beginnen steeds met een kader met de belangrijkste uitkomsten uit de literatuurstudie en het monitoronderzoek naar de werkplaatsen onderwijsonderzoek in het po. Daarna bespreken we belangrijkste resultaten van de werkplaatsen onderwijsonderzoek in het vo.

Rol van de coördinatoren

In de literatuurstudie komt de rol van de coördinator minder sterk naar voren. Bij de werkplaatsen po is gebleken dat de rol van de coördinator erg belangrijk is voor het structureren van de werkplaats, het fungeren als aanspreekpunt en het verstevigen van het netwerk

De deelnemers van de werkplaatsen vo geven aan dat de coördinatoren een groot aandeel hebben in het structureren en goed functioneren van de werkplaats. Procesbegeleiders van de Werkplaats Noord noemen de rol van de coördinator een succesfactor voor de werkplaats: *“De coördinatoren zijn erg belangrijk in de werkplaats, omdat zij het centrale middelpunt zijn die alles draaiende houden.”*. Bij de Werkplaats Leerateliers wordt opgemerkt dat de projectleider en programmadirecteuren de visie van de werkplaats actief uitdragen en erg betrokken zijn bij de verschillende ateliers.

Rol van de schoolleiding

Uit eerder onderzoek komt naar voren dat de schoolleiding een belangrijke rol heeft in de onderzoekssamenwerking tussen onderwijspraktijk en andere partijen, maar ook in het stimuleren van een onderzoeksmatige cultuur in de school. Een schoolleider kan schoolontwikkeling bevorderen door docenten te faciliteren en het onderzoek te monitoren. Daarnaast heeft de schoolleiding verantwoordelijkheid voor het aangaan van relaties buiten de school en het betrekken van andere scholen en (HO-)instellingen. Bij de werkplaatsen po is naar voren gekomen dat de schoolleiding vooral een faciliterende rol heeft. Zij zijn daarnaast betrokken bij de activiteiten in de leerteams en zijn hier regelmatig met leerkrachten over in gesprek.

In de werkplaatsen vo lijken, net als in de werkplaatsen po, schoolleiders de faciliterende rol op zich te nemen. Echter het aangaan van relaties buiten de school is minder zichtbaar. In werkplaats Noord werken schoolleiders van verschillende scholen wel samen in een atelier. In onderzoeksjaar 1 is de tijd gebruikt om dit atelier goed vorm te geven; onderzoeksjaar 2 moet zicht geven op de opbrengsten van het atelier voor de werkplaats en de rol van de schoolleider.

Binnen de werkplaats Noord hebben de schoolleiders naast een faciliterende rol voor de ateliers in de scholen ook een actieve rol in een overstijgend schoolleidersatelier. Ondanks dat de werkzaamheden van het schoolleidersatelier vooral verkennend van aard zijn geweest, wordt de gekozen invulling van het atelier gezien als een belangrijke factor voor de betrokkenheid van de schoolleiders bij de werkplaats. Schoolleiders zijn door de deelname aan het atelier op de hoogte van de werkplaats en voeren zelf ook onderzoek uit. Bij de Werkplaats Leerateliers hebben de schoolleiders alleen een faciliterende rol. Niet alle schoolleiders van de deelnemende scholen zijn even betrokken bij de werkplaats. Vaak zijn zij nog niet goed op de hoogte waar de leerateliers mee bezig zijn. De school heeft hierdoor nogal eens een afwachtende houding en zij benutten de leerateliers niet optimaal voor hun

⁸ Zie voor de literatuurstudie: https://www.poraad.nl/system/files/literatuurstudie_werkplaatsen_onderwijsonderzoek.pdf

⁹ De eerste tussenrapportage kunt u hier vinden: https://www.poraad.nl/system/files/werkplaatsen_tussenrapportage.pdf

eigen schoolontwikkeling. Een schoolleider vertelde: *“Ik ben niet erg op de hoogte van de werkzaamheden van het leeratelier in mijn school. Vandaag hoor ik waar het leeratelier van mijn school mee bezig is geweest.”*

Rol van het bestuur

Net als bij de werkplaatsen po wordt de rol van het bestuur als erg belangrijk gezien. Zij hebben geen intensieve rol binnen de werkplaatsen zelf, maar faciliteren en stimuleren schooldirecteuren om deel te nemen aan de werkplaatsen en hier ook prioriteit aan te geven. In het po is ook duidelijk geworden dat de schoolbesturen een belangrijke rol spelen in de borging van de werkplaatsen. Besturen nemen onder andere beslissingen over financiering. Het is opvallend dat in de (internationale) literatuur de rol van het schoolbestuur niet specifiek wordt benoemd.

Schoolbesturen hebben in beide werkplaatsen vo een rol, maar deze rol verschilt wel per werkplaats.

Bij de werkplaats Noord zijn drie verschillende schoolbesturen betrokken. Dat vraagt meer om onderlinge afstemming. De werkplaats is ingericht bij de School of Education. Dit werd gezien als een mogelijke plek voor aansturing. In werkelijkheid bleek dit lastig. Niet alle aan de School of Education deelnemende scholen zijn ook aangesloten bij de werkplaats. Dit bemoeilijkt de aansturing van de werkplaats. Eén coördinator geeft aan in de interviews: *“Omdat niet alle scholen, die aangesloten zijn bij de School of Education, meedoen aan de werkplaats willen ze de dynamiek bij de vergaderingen van het bestuur van de School of Education niet verstoren. De vergaderingen gaan daardoor nooit over de leerateliers.”*

Binnen de Werkplaats Leerateliers is het schoolbestuur van OMO zeer betrokken bij de werkplaats. Omdat alle deelnemende scholen aan de Werkplaats Leerateliers onder dit schoolbestuur vallen, is de structuur duidelijk vormgegeven. Dit kan dus gezien worden als succesfactor van de werkplaats.

Een punt van aandacht, met betrekking tot de rol van de besturen in aanvraag- en startfase van de werkplaats, is de mate waarin besturen de deelnemende scholen van de werkplaats voldoende meenemen in de planvorming en de opstartfase. Dit lijkt met name een groter risico wanneer er meerdere schoolbesturen bij de aanvraag betrokken zijn. De besturen van de werkplaats Noord lijken onvoldoende draagvlak te hebben gecreëerd in de scholen. Schooldirecteuren waren bij de start van de werkplaats niet op de hoogte. In combinatie met personeelwisselingen bij schoolbesturen en deelnemende scholen is dit sterk vertragend geweest voor de start van de werkplaats en de ateliers. Een schoolleider geeft aan in de interviews: *“In september startte ik als nieuwe schoolleider, maar ik was niet op de hoogte dat er een leeratelier in mijn school zou starten. De docenten waren hier zelf ook niet van op de hoogte.”* De coördinatoren benoemden dat de werkplaats een ‘valse start’ heeft gehad.

Studenten in de ateliers

Door de koppeling van de werkplaatsen vo aan opleidingsscholen is de rol van opleiden en professionalisering groter dan in de werkplaatsen po. Dit is zichtbaar in de rol die studenten krijgen in een van de werkplaatsen. In de andere werkplaats vo ligt de nadruk meer op professionalisering van docenten. Mede ook door de uiteindelijke lastig gebleken koppeling aan de opleidingsschool hebben studenten mogelijk nog geen rol in deze werkplaats.

In de literatuurstudie komt de rol van studenten niet naar voren. Bij alle werkplaatsen po zijn wel studenten betrokken geweest, maar de mate waarin varieert. In het kader van het opleiden blijkt de deelname van opleider/onderzoekers van belang. Door de samenwerking in de werkplaats zien opleiders kansen om studenten beter te begeleiden, beter aansluiting tussen praktijk en theorie te verzorgen en leraar-onderzoekers te betrekken bij het onderwijs in de opleiding.

In de Werkplaats Noord maken studenten geen deel uit van de werkplaats. Voor de Werkplaats Leerateliers voegt de deelname van studenten veel toe aan de leerateliers. Bij de Werkplaats Leerateliers heeft in alle ateliers minstens één student deelgenomen. De deelname van studenten wordt bij de Werkplaats Leerateliers gezien als een succes. Zij brengen veel nieuwe ideeën, kennis en onderzoeksvaardigheden mee. Voor de Werkplaats Leerateliers is het echter wel een knelpunt dat de studenten met verschillende eisen en deadlines komen vanuit de lerarenopleidingen. De werkplaats dient hiermee rekening te houden en studenten zijn hierdoor soms beperkt in hun activiteitenmogelijkheden. Een student geeft tijdens een inspiratiedag aan: *“Door de eisen en deadlines vanuit mijn opleiding is het soms lastig om dit binnen de planning en activiteiten van het leeratelier af te stemmen.”*

Samenwerking in de werkplaatsen

Uit de literatuurstudie blijkt dat gelijkwaardigheid en ruimte voor open communicatie belangrijk zijn voor een succesvolle samenwerking. Begeleiders en docenten moeten hun eigen comfortzone verlaten om gezamenlijk onderzoek uit te voeren in de onderwijspraktijk. Hiervoor zijn vertrouwen, erkenning van elkaars expertise en een gedeelde verantwoordelijkheid belangrijk. Bij de werkplaatsen po zien we dat er aanvankelijk niet overal direct sprake was van een gelijkwaardige samenwerkingsrelatie, maar dat deze gedurende eerste jaar steeds meer is ontstaan.

Ook bij de werkplaatsen vo zien we dat er niet overal direct sprake was van een gelijkwaardige samenwerkingsrelatie. Gedurende het eerste jaar is er echter steeds meer sprake van een gelijkwaardige samenwerking. De betrokkenen waarderen de samenwerking binnen de werkplaatsen vo veelal als goed en zij hechten ook veel waarde aan deze manier van samenwerken. In het eerste subsidiejaar is de samenwerkingsstructuur bij Werkplaats Leerateliers snel opgebouwd, aangezien deze voortbouwt op een reeds bestaande structuur van de Academische Opleidingsscholen. Vooral de samenwerking binnen de leerateliers kan gezien worden als succes van de werkplaats. Een docent geeft aan in de interviews: *“De samenwerking binnen het leeratelier is heel open, respectvol en men is erg geïnteresseerd naar elkaar. De begeleiding is prettig, omdat er veel ruimte is voor eigen inbreng. De atelierbegeleider is zelf onderdeel van de groep.”*. Bij de start van de Werkplaats Noord was er niet direct sprake van een gelijkwaardige samenwerkingsrelatie, mede veroorzaakt door de stroeve start in de vormgeving van de werkplaats, maar die is gedurende het eerste jaar met de komst van de ateliers wel snel ontstaan.

Lerende cultuur

Een lerende cultuur, in de hele school, is essentieel voor schoolontwikkeling. In de werkplaatsen po zien we in het eerste jaar dat de respondenten in de cultuurvragenlijst aangeven dat deze cultuur (sterk) aanwezig is binnen de scholen.

De werkplaatsen vo laten verschillende uitkomsten zien op de cultuursurvey. De school uit de Werkplaats Noord die de vragenlijst heeft ingevuld, laat op alle schalen een vrij hoge score zien. De respondenten van de werkplaats Leerateliers scoren over het algemeen wat lager, maar nog steeds aan de positieve kant (boven de 2 op een 4-puntsschaal). Op de schaal Leidinggeven wordt in de werkplaats Leerateliers gemiddeld wat lager gescoord dan op de andere schalen. Dit komt overeen met uitkomsten uit de interviews, waarin is aangegeven dat de schoolleiders niet allemaal even betrokken zijn bij de leerateliers. De resultaten van de interviews in werkplaats Noord spreken de positieve cijfers wat tegen. Tijdens de interviews is aangegeven dat de lerende cultuur zich vaak nog beperkt tot de docenten van de leerateliers. De resultaten van de ene school uit Werkplaats Noord lijken dus geen representatief beeld te geven voor alle betrokken scholen binnen deze werkplaats.

Kennisdeling

In de werkplaatsen po wordt op verschillende manieren en in meer of mindere mate kennis gedeeld met leerkrachten en onderzoekers, zoals het organiseren van miniconferenties. Buiten de werkplaats hebben de werkplaatsen po in het eerste subsidiejaar nog beperkt kennis gedeeld.

In de literatuur wordt benadrukt dat (vroegtijdige) aandacht voor kennisverspreiding in de school belangrijk. Een werkplaats strekt zich verder uit dan alleen de deelnemende docenten: de andere docenten zijn ook nodig om tot schoolontwikkeling en een lerende cultuur te komen. Betrokkenheid van de rest van de school kan versterkt worden door veel te communiceren met collega's over resultaten van het onderzoek. Volgens de literatuurstudie kunnen schoolleiders hierop inspelen door bijvoorbeeld het onderzoek en resultaten regelmatig onder de aandacht te brengen tijdens teamvergaderingen en producten voor docenten beschikbaar te stellen.

Verspreiding van kennis binnen de scholen blijkt in de werkplaatsen vo lastig. Voornaamste factor hierin is dat onderzoeken nog niet of pas recent resultaten hebben opgeleverd.

Een belangrijke opdracht van de werkplaatsen is kennis te delen: in de werkplaats, in de betrokken scholen en buiten de werkplaats. Het is na een jaar nog te vroeg om een brede kennisverspreiding te verwachten. Net zoals dat in de werkplaatsen po was, zien we dat het structureren van de werkplaats veel tijd en inspanning vraagt. Ook de ateliers hebben tijd nodig gehad op te starten en veel ateliers zijn nog bezig met het uitvoeren van het onderzoek of hebben pas recent de producten opgeleverd.

Binnen de werkplaats

Door opstartproblemen is de werkplaats Noord in het eerste subsidiejaar nog niet echt toegekomen aan de kennisdeling. Er is één bijeenkomst georganiseerd, waarbij de deelnemers van de verschillende leerateliers kennis onderling hebben gedeeld. Deelnemers van de leerateliers geven aan weinig zicht te hebben op werkzaamheden in andere leerateliers. Een docent geeft aan: *“Ik wist eigenlijk niet dat ik onderdeel was van de werkplaats. Buiten dit evenement om, zien wij elkaar verder niet. Het zou prettig zijn als we vaker kennis kunnen delen en samen kunnen evalueren.”*

Binnen de Werkplaats Leerateliers wordt tussen de leerateliers veel kennis gedeeld. Naast de vier inspiratiedagen die zijn georganiseerd in het eerste subsidiejaar, maakt de werkplaats gebruik van een website (www.script-onderzoek.nl) om kennis te delen.

Binnen de school

Bij de werkplaatsen vo is kennisdeling binnen de scholen nog erg lastig. Bij beide werkplaatsen zijn collega-docenten vaak wel op de hoogte van de activiteiten van de leerateliers.

Buiten de werkplaats

In het eerste subsidiejaar is de Werkplaats Noord nog niet echt toegekomen aan het delen van kennis buiten de werkplaats. Tijd is hierin een belemmerende factor. Ook is het nog erg vroeg om kennis te delen, omdat ateliers nog bezig zijn met het onderzoek.

De Werkplaats Leerateliers heeft al wat stappen kunnen zetten in het delen van kennis tussen de leerateliers en buiten de werkplaats. Zo zijn er inspiratiedagen geweest waar de deelnemers uit de leerateliers elkaar ontmoeten, maar waar ook andere geïnteresseerden welkom waren. Daarnaast is er binnen de Werkplaats Leerateliers een buitenkring ingericht, waarin ook andere stakeholders deelnemen (bijv. bedrijven of zorginstellingen). De projectleider van de Werkplaats Ateliers is nog niet tevreden over de mate waarin kennisdeling in het eerste jaar in de buitenkring heeft plaats gevonden. Hieraan wordt in het tweede schooljaar extra aandacht besteed.

6 Conclusies en aandachtspunten

In de conclusies worden de resultaten per onderzoeksvraag kort samengevat, overkoepelend en voor beide werkplaatsen onderwijsonderzoek in het vo. Vervolgens noemen we een aantal aandachtspunten: eerst weer voor beide werkplaatsen afzonderlijk en daarna in het algemeen.

6.1 Conclusies

In de conclusies proberen we antwoord te geven op de volgende twee onderzoeksvragen:

1. Op welke wijze wordt de samenwerking vormgegeven in de werkplaats?
2. Wat levert deze samenwerking op in relatie tot de gestelde doelen en in termen van schoolontwikkeling?

Op welke wijze wordt de samenwerking vormgegeven in de werkplaats?

Beide werkplaatsen zijn voortgekomen uit reeds bestaande vormen van samenwerking en netwerken. Binnen de werkplaatsen vo zijn de coördinatoren van groot belang bij het opzetten van samenwerkingsstructuren en het draaiende houden van de leerateliers. Daarnaast is de rol van het bestuur ook belangrijk gebleken om in het voortgezet onderwijs een werkplaats succesvol op te starten. Communicatie met de deelnemende partijen is hierbij essentieel.

De schoolleiders hebben bij de Werkplaats Leerateliers een faciliterende rol. Bij de werkplaats Noord zitten schoolleiders, naast het hebben van een faciliterende rol, zelf ook in een schoolleidersatelier en voeren zelf onderzoek uit. Door zelf deel te nemen aan het schoolleidersatelier, zijn de schoolleiders meer betrokken en op de hoogte van de werkplaats. Bij de start (aanvraag) van de werkplaats Noord zijn de schoolleiders te weinig betrokken geweest en te weinig geïnformeerd vanuit de besturen. Hierdoor is de Werkplaats Noord begonnen met een achterstand.

Voor de Werkplaats Leerateliers is de rol van studenten erg belangrijk voor de leerateliers, omdat zij veel kennis, onderzoeksvaardigheden en nieuwe ideeën meebrengen. De Werkplaats Noord heeft dit nog niet kunnen beoordelen, omdat zij in het eerste subsidiejaar nog weinig studenten hebben betrokken in de ateliers.

Binnen de leerateliers wordt gelijkwaardigheid ervaren tussen studenten, docenten en begeleiders. In sommige ateliers is het gevoel van gelijkwaardigheid gegroeid naarmate zij elkaar beter leerden kennen. De deelnemers van de werkplaatsen hebben allen een eigen inbreng tijdens de bijeenkomsten. Daarnaast voelen de deelnemers van de werkplaatsen zich erg verantwoordelijk voor het laten slagen van de ateliers.

Wat levert deze samenwerking op in relatie tot de gestelde doelen en in termen van schoolontwikkeling?

De samenwerking die is ontstaan binnen de werkplaatsen, wordt erg gewaardeerd door de deelnemers in de leerateliers. Door de werkplaatsen worden de netwerken van docenten vergroot en wordt onderwijs gezamenlijk verbeterd. Uit de interviews komt naar voren dat de docenten beginnen met het ontwikkelen van een onderzoekende houding door de deelname aan de werkplaatsen. De begeleiders ontwikkelen zich door de deelname aan de werkplaatsen verder in de coachende rol.

Ondanks dat de deelnemers van de werkplaatsen veel kennis en vaardigheden opdoen, strekt deze kennis zich nog niet uit naar de collega's in de scholen. Dit wordt dan ook gezien als knelpunt voor de werkplaatsen. Vaak zijn collega's wel bekend met de activiteiten van de werkplaats, maar nemen zij de

producten/kennis niet mee in de eigen werkzaamheden. Bij de werkplaatsen po is dit ook een bekend knelpunt. In de literatuurstudie wordt benadrukt dat kennisdeling in de scholen belangrijk is voor schoolontwikkeling en het creëren van een lerende cultuur.

Waar de Werkplaats Noord het eerste subsidiejaar vooral bezig is geweest met het opzetten en laten draaien van de werkplaats, heeft Werkplaats Leerateliers al wat stappen kunnen zetten in het delen van kennis tussen de leerateliers en buiten de werkplaats. Mogelijk heeft de goede, reeds bestaande structuur bij de Werkplaats Leerateliers de ruimte geboden om in een eerder stadium bezig te zijn met kennisdeling.

6.2 Aandachtspunten

Naar aanleiding van de voorlopige conclusies noemen we een aantal aandachtspunten: allereerst voor de twee werkplaatsen afzonderlijk en vervolgens nog een aantal algemene, overkoepelende aandachtspunten.

Aandachtspunten voor/vanuit Werkplaats Noord

Bij de start van de Werkplaats Noord was de betrokkenheid van de schoolleiders beperkt. Je zou kunnen zeggen dat deze achterstand is ingehaald door de schoolleiders ook te laten participeren in een eigen leeratelier. In het komende jaar gaan we na wat dit betekent voor de betrokkenheid van de schoolleiders bij de werkplaats. Gezien het belang van de schoolleiders bij succesvolle onderwijsinnovaties en professionalisering verdient het aanbeveling om in de toekomst, bij de start van dergelijke projecten, voldoende tijd uit te trekken om hen van meet af aan bij de uitvoering te betrekken.

Binnen de Werkplaats Noord zijn van te voren geen eisen gesteld aan docenten, procesbegeleiders en onderzoekers. Dit lijkt bij de werkplaatsen po en de andere werkplaats in het vo anders te zijn gegaan. Interessant is om na te gaan wat dit voor gevolgen heeft voor de resultaten van de Werkplaats Noord. De docenten van verschillende leerateliers binnen de Werkplaats Noord komen weinig met elkaar in contact. Ook vindt er nog weinig kennisdeling plaats buiten de werkplaatsen. Misschien kan de Werkplaats Noord hier iets leren van de Werkplaats Leerateliers: zij organiseren inspiratiedagen waarbij docenten elkaar ontmoeten en ook geïnteresseerden van buiten het onderwijs. Tijdens de bijeenkomsten is er expliciet aandacht voor kennisdeling met stakeholders buiten het onderwijs.

Aandachtspunten voor/vanuit Werkplaats Leerateliers

Bij de start van de Werkplaats Leerateliers was de betrokkenheid van het schoolbestuur en de schoolleiders goed. Dit kwam vooral omdat alle deelnemende scholen aan deze werkplaats onder één schoolbestuur vallen en er werd voortgebouwd op de bestaande structuur van de opleidingsscholen. Het afgelopen jaar is echter gebleken dat de betrokkenheid van de schoolleiding bij de uitvoering van de Werkplaats Leerateliers te wensen over laat. Mogelijk dat de Werkplaats Leerateliers hier iets kan leren van de Werkplaats Noord waar de schoolleiders zelf ook participeren in een eigen leeratelier. Uit het onderzoek blijkt dat de kennisdeling binnen de eigen school nog voor verbetering vatbaar is. Het organiseren van inspiratiedagen binnen de eigen school, waarbij de deelnemers aan het leerateliers aan hun collega's uitleggen waar ze mee bezig zijn, kan wellicht een bijdrage leveren aan het vergroten van de interne kennisdeling binnen de school en daarmee de schoolontwikkeling.

De Werkplaats Leerateliers kent een cyclus waarbij na één schooljaar de docent-onderzoekers en studenten vervangen worden door een nieuwe lichter. Er lijkt geen rol te zijn weggelegd voor deze oud-deelnemers in het tweede jaar. In het kader van kennisdeling, voortbouwen op ervaring en borging

verdient het aanbeveling om te kijken hoe in ieder geval de docent-onderzoekers een rol kunnen krijgen in het tweede projectjaar.

In tegenstelling tot de Werkplaats Noord, nemen binnen de Werkplaats Leerateliers studenten deel aan het project. Zij leveren een waardevolle bijdrage aan de leerateliers en deze deelname levert een belangrijke bijdrage aan hun (academische) opleiding. Wanneer de werkplaats deze studenten echter na hun opleiding niet aan zich weten te binden, gaat er ook veel kennis verloren. Het verdient aanbeveling om actief beleid te voeren om deze studenten voor de Werkplaats Leerateliers te behouden.

Algemene aandachtspunten

Zowel binnen het vo als het po is bij de vormgeving van de werkplaatsen onderwijsonderzoek aangesloten bij bestaande (succesvolle) samenwerkingsverbanden. De voordelen hiervan zijn evident. Er schuilt hierin echter ook een risico. Bij de werkplaatsen vo is aangesloten bij de structuur van de opleidingsschool. Echter in Werkplaats Noord maken niet alle deelnemende scholen deel uit van de samenwerkingsstructuur rond de opleidingsscholen. Hierdoor zijn het afgelopen jaar aansluitingsproblemen ontstaan. Het is voor de toekomst van belang om goed te kijken of bestaande samenwerkingsverbanden overeenkomen met nieuw te vormen organisatiestructuren.

We maken als onderzoekers bij het monitoronderzoek werkplaatsen vo, in vergelijking met het onderzoek naar de werkplaatsen onderwijsonderzoek in het po, meer gebruik van onderzoeksgegevens die door onderzoekers binnen werkplaatsen verzameld worden (onderzoek *naar* de werkplaats). Dit voorkomt extra belasting bij de scholen en andere betrokkenen bij werkplaatsen. Er schuilt hierin echter ook een risico: de betrokken HO-onderzoekers vragen bijvoorbeeld naar ervaren mate van gelijkwaardigheid tussen henzelf en docenten. Hierin schuilt het gevaar dat de 'slager zijn eigen vlees keurt'. Het verdient dan ook aanbeveling dat een onafhankelijke onderzoeker in ieder geval voor een aantal aspecten (waaronder ervaren gelijkwaardigheid) aanvullend objectieve informatie verzamelt.

Gezien de voorgaande aandachtspunten waarbij de beide werkplaatsen onderwijsonderzoek in het vo van elkaar kunnen leren, maar ook kennisuitwisseling tussen de werkplaatsen po en vo nuttig lijkt, verdient het aanbeveling om ook een landelijk kennisknooppunt in het leven te roepen. Hier kunnen de huidige en toekomstige werkplaatsen van elkaar leren. Goed monitor- een evaluatieonderzoek kan hieraan een belangrijke bijdrage leveren.

Bijlage 1 Interviewleidraden

Vragen coördinatoren (1 uur)

Organisatie en structuur

1. Staat de structuur zoals gepland in de aanvraag? Lukt het om met deze structuur de doelstellingen (professionalisering docenten en kennisontwikkeling op gepersonaliseerd leren) te halen?
2. Wie geeft leiding/sturing aan de werkplaats en welke rol hebben de coördinator, scholen, HO-instellingen, studenten in de werkplaats? Wat is de tijdinvestering van de coördinator? Werkelijk en op papier?
3. Hoe zijn de ateliers georganiseerd? Om hoeveel gaat het? Hoe zijn deze ingericht (bijv bovenschools?, thema?)? Wie zijn betrokken? Kan je daarbij onderscheid maken in ontwerpateliers en schoolorganisatie ateliers.
4. Jullie hebben het thema gepersonaliseerd leren. Hoe worden de vragen voor het onderzoek bepaald? Zijn er ook mogelijkheden voor docenten om hiervan af te wijken?
5. Hoe is het atelier hoofdvraag georganiseerd? Wie zitten daarin?
6. Welke rol hebben studenten in de ateliers? (Welke rol speelt het opleiden van studenten?)
7. Wat zijn tot nu toe de elementen in de organisatie die het succes van de werkplaats bepalen (succes- en belemmerende elementen)? Hoe gaan jullie evt knelpunten oplossen?

Samenwerking

8. Hoe wordt momenteel samengewerkt in de ateliers? Loopt dit? Kan je daarbij onderscheid maken in ontwerpateliers en schoolorganisatie ateliers en het hoofdvraag atelier?
9. Hoe verloopt de samenwerking tussen scholen en HO? Op welke niveau's vindt afstemming plaats?
10. Wat zijn tot nu toe de condities die het succes van de samenwerking in de werkplaats bepalen (succes- en belemmerende factoren)? Hoe gaan jullie evt knelpunten oplossen?

Professionalisering van leraren (doen zij zelf al veel onderzoek naar!)

11. In hoeverre voldoen jullie al aan de doelstelling van de werkplaats om docenten te professionaliseren in (ontwerp)onderzoek?
12. Wat is de kwaliteit van de leerkrachten en onderzoekers? Welke eisen stellen jullie aan hen (kennis, onderzoeksvaardigheden, ...)?

Borging

13. Op welke wijze wordt er gewerkt aan duurzame samenwerking in een werkplaatsstructuur?
14. Zou je kunnen zeggen dat als alle docenten een keer mee hebben gedaan in een atelier (en dus geprofessionaliseerd zijn in ontwerp)onderzoek dat de werkplaats dan opgeheven kan worden?

Toepassen en waardering van kennis (opbrengst)

15. Wat voor type onderzoek willen jullie opleveren in de ateliers (praktijkonderzoek of praktijkgericht onderzoek)?
16. Hoe is de kennistransfer georganiseerd? En hoe verloopt die tot nu toe?
17. Hoe zien jullie de rol van de werkplaats in regionaal en landelijk perspectief? Wat kunnen andere samenwerkingsverbanden van scholen en HO van jullie leren? Welke kennis kunnen zij gebruiken? (Ook op het gebied van gepersonaliseerd leren?)

Evaluatie door werkplaats zelf

18. Op welke manier doen jullie zelf onderzoek doen naar processen binnen leerateliers en de opbrengsten van de werkplaats?

Vragen docent onderzoekers (45 min)**Kennismaking**

1. In wat voor atelier functioneer je?

Samenwerking

2. Welke doelstelling heeft de werkplaats? Wordt deze doelstelling volgens jou gedeeld?
3. Hoe verloopt de samenwerking in het atelier? Is er voldoende interactie? Wat is rolverdeling in atelier? Heb je het gevoel dat er sprake is van gelijkwaardigheid?
4. Hoe wordt er binnen de werkplaats gecommuniceerd?
5. Ben je tevreden over de samenwerking en productie?
6. Wat zijn tot nu toe de condities die het succes van de samenwerking in de werkplaats bepalen (succes- en belemmerende factoren)?

Organisatie en structuur

7. Hoe is bepaald welke leerkrachten meedoen aan de wp? Welke eisen werden aan jullie gesteld?
8. Hoe ervaren jullie de kennis en ervaring van de HO-onderzoekers?
9. Welke rol heeft de coördinator, hebben de HO-instellingen? Bent u tevreden hierover?
10. Hoe verloopt de vraagarticulatie? Wie speelt welke rol daarin? In hoeverre staan vragen vanuit de praktijk centraal in het onderzoek? Ben je tevreden hierover?
11. Wat zijn tot nu toe de elementen in de organisatie die het succes van de werkplaats bepalen (succes- en belemmerende elementen)?

Professionalisering

12. Wat levert het werken in het atelier voor jou als docent op (wat leer je er van)? Als persoon en in je werk?

Toepassen en waardering van kennis (opbrengst)

13. Levert het onderzoek voldoende antwoorden op op de vragen, inzichten en aanpakken voor in de praktijk (voor jezelf, jouw school en breder)?
14. Hoe verloopt de kennisdeling over het onderzoek uit het atelier?

Vragen schoolleiders (45 min)**Kennismaking**

1. Wat voor atelier heeft u op uw school?
2. Neemt u deel aan het overkoepelde onderzoeksatelier?

Samenwerking

3. Welke doelstelling heeft de werkplaats? Wordt deze doelstelling door u gedeeld?
4. Hoe wordt er binnen de werkplaats gecommuniceerd?
5. Ben je tevreden over de samenwerking en productie?
6. Wat zijn tot nu toe de condities die het succes van de samenwerking in de werkplaats bepalen (succes- en belemmerende factoren)?
7. Bij deelname aan atelier hoofdvraag: hoe loopt het daar en wat zijn de opbrengsten tot nu toe voor u en uw school?

Organisatie en structuur

8. Hoe is bepaald welke leerkrachten meedoen aan de wp? Welke eisen werden aan jullie gesteld?
9. Welke rol heeft de coördinator, hebben de HO-instellingen, de scholen? Bent u tevreden hierover?
10. Op welke wijze is uw bestuur betrokken? Hoe is de werkplaats verankerd in beleid van bestuur en school?
11. Hoe verloopt de vraagarticulatie? Wie speelt welke rol daarin? In hoeverre staan vragen vanuit de praktijk centraal in het onderzoek? Bent u tevreden hierover?
12. Wat zijn tot nu toe de elementen in de organisatie die het succes van de werkplaats bepalen (succes- en belemmerende elementen)?

Professionalisering

13. Op welke terreinen vindt professionalisering van de docenten plaats?

Toepassen en waardering van kennis (opbrengst)

14. Wat levert het atelier op voor uw school? Kennis rond schoolvragen? Onderzoekende cultuur? Bent u tevreden over uitkomsten tot nu toe?
15. Hoe verloopt de kennisdeling over het onderzoek uit het atelier binnen school en daarbuiten?

Vragen procesbegeleiders (onderzoekers HO) (45 min)**Kennismaking**

1. In wat voor atelier functioneer je?

Samenwerking

2. Welke doelstelling heeft de werkplaats? Wordt deze doelstelling volgens jou gedeeld?
3. Hoe verloopt de samenwerking in het atelier? Omschrijf je rol eens. Is er voldoende interactie? Heb je het gevoel dat er sprake is van gelijkwaardigheid?
4. Hoe wordt er binnen de werkplaats gecommuniceerd?
5. Wat zijn tot nu toe de condities die het succes van de samenwerking in de werkplaats bepalen (succes- en belemmerende factoren)?

Organisatie en structuur

6. Hoe is bepaald dat jij als onderzoeker meedoet aan de werkplaats? Welke eisen werden aan jou gesteld?
7. Denk je dat het nodig is dat de procesbegeleider inhoudelijke kennis heeft van het onderwerp?
8. Welke rol heeft de coördinator? Bent u tevreden hierover?
9. Hoe verloopt de vraagarticulatie? Wie speelt welke rol daarin? In hoeverre staan vragen vanuit de praktijk centraal in het onderzoek? Ben je tevreden hierover?
10. Wat zijn tot nu toe de elementen in de organisatie die het succes van de werkplaats bepalen (succes- en belemmerende elementen)?

Professionalisering

11. Wat levert het proces voor jou op als onderzoeker? Persoonlijk? In je werk?
12. Wat levert deelname aan de werkplaats voor jouw organisatie op?

Toepassen en waardering van kennis (opbrengst)

13. Levert het onderzoek voldoende antwoorden op op de vragen, inzichten en aanpakken voor in de praktijk (voor jezelf, jouw school en breder)?
14. Hoe verloopt de kennisdeling over het onderzoek uit het atelier?

Bijlage 2 Cultuurvragenlijst

- 1 Ik praat regelmatig over onderwijsinhoud met collega's
- 2 In moeilijke situaties kan ik op de steun van mijn collega's rekenen
- 3 Ik voel me veilig om de problemen die ik tegenkom in mijn werk te delen met collega's
- 4 Mijn collega's zijn oprecht geïnteresseerd in hoe het met mij gaat als leraar
- 5 Ik sta open voor feedback van mijn collega's
- 6 Met mijn klas/groep heb ik het gevoel dat ik er meestal alleen voor sta
- 7 Ik geef collega's feedback op wat goed gaat
- 8 Ik geef collega's feedback op wat beter kan
- 9 Ik weet precies wat er met de visie van de school bedoeld wordt
- 10 Ik voel me persoonlijk verantwoordelijk voor het realiseren van de visie van het team
- 11 Ik weet wat voor mij de eerstvolgende stappen zijn om de visie van het team te realiseren
- 12 Ik pas mijn manier van lesgeven aan, aan de visie van de school
- 13 Mijn collega's en ik discussiëren over verbeteringen van ons onderwijs aan de hand van regelmatig verzamelde gegevens
- 14 Mijn collega's steunen mij bij het onderzoeken van mijn eigen lespraktijk
- 15 Mijn collega's en ik delen kennis verkregen uit op teamniveau verzamelde gegevens
- 16 Mijn collega's en ik werken samen in het onderzoeken van de eigen lespraktijk
- 17 Ik vraag leerlingen feedback op mijn lessen
- 18 Ik pas mijn lessen aan op basis van feedback van leerlingen
- 19 Ik deel problemen uit mijn lespraktijk met collega's
- 20 Ik vraag collega's mijn lessen bij te wonen om feedback op mijn lesgeven te krijgen
- 21 Ik probeer tijdens mijn lessen nieuwe didactische werkvormen uit
- 22 Ik probeer tijdens mijn lessen nieuwe vormen van pedagogisch handelen uit
- 23 Ik ontwikkel samen met collega's nieuwe lesvormen
- 24 Ik wissel mijn lespraktijk uit met collega's van andere scholen
- 25 De schoolleiding ontwikkelt de visie van de school in samenwerking met alle leraren
- 26 De schoolleiding spreekt met mij over mijn persoonlijke doelen
- 27 De schoolleiding vraagt mij om feedback
- 28 De schoolleiding past het eigen handelen aan naar aanleiding van feedback
- 29 De schoolleiding daagt mij en mijn collega's uit om problemen in onze lespraktijk te onderzoeken
- 30 De schoolleiding stimuleert mij en mijn collega's om oplossingen voor problemen in het onderwijs door te voeren in onze lespraktijk
- 31 De schoolleiding neemt belemmeringen voor me weg waardoor ik me op mijn lessen kan richten
- 32 De schoolleiding stimuleert mij en mijn collega's om het best uit onszelf te halen
- 33 De schoolleiding vraagt leerlingen wat goed gaat in het onderwijs
- 34 De schoolleiding vraagt leerlingen wat beter kan in het onderwijs
- 35 De schoolleiding deelt de uitkomsten van de leerlingevaluatie met de school
- 36 De schoolleiding gebruikt leerlingresultaten om problemen in ons onderwijs te identificeren
- 37 De schoolleiding gebruikt feedback van leerlingen om problemen in ons onderwijs te identificeren
- 38 De schoolleiding gebruikt input van leerlingen om verbeterideeën voor ons onderwijs te bedenken

Bijlage 3 Schaalscores cultuurvragenlijst

Schaalscores cultuurvragenlijst werkplaats Noord

Schaal	N*	Gemiddelde	Standaarddeviatie
Collega's	20	3,38	,31
Lespraktijk: visie	21	3,37	,50
Lespraktijk: onderzoek en toetsgegevens	24	2,84	,49
Feedback	24	3,40	,44
Lespraktijk: verbetercultuur	23	3,05	,33
Leidinggeven	18	3,14	,42
Leidinggeven: onderzoek	16	3,01	,44

Scores mogelijk tussen 1 en 4, N = aantal ingevulde vragenlijsten.

*De vragenlijst is op papier ingevuld, waardoor sommige respondenten vragen hebben overgeslagen. Omdat de antwoordmogelijkheid 'weet ik niet' gecodeerd is als missing, kan de N per schaal verschillen.

Schaalscores cultuurvragenlijst Werkplaats Leerateliers

Schaal	Items	N**	Gemiddelde	Standaarddeviatie
Collega's	-	59	3,33	,36
Lespraktijk: visie	-	53	2,83	,53
Lespraktijk: onderzoek en toetsgegevens	-	54	2,89	,63
Feedback*	Ik vraag leerlingen feedback op mijn lessen	69	3,28	,56
	Ik pas mijn lessen aan op basis van feedback van leerlingen	70	3,33	,53
Lespraktijk: verbetercultuur	-	63	3,15	,50
Leidinggeven	-	39	2,67	,52
Leidinggeven: onderzoek	-	24	2,79	,56

Scores mogelijk tussen 1 en 4, N = aantal ingevulde vragenlijsten.

* De schaal feedback is niet voldoende betrouwbaar. Om deze reden zijn de gemiddelden per item weergegeven.

** Omdat de antwoordmogelijkheid 'weet ik niet' gecodeerd is als missing, kan de N per schaal verschillen.

Uitleg per schaal

Samenwerken met collega's

Deze schaal gaat vooral in op contact tussen collega's op school en de manier van samenwerken. Een paar stellingen zijn; "Ik praat regelmatig over onderwijsinhoud met collega's", "Ik sta open voor feedback van mijn collega's" en "In moeilijke situaties kan ik op de steun van mijn collega's rekenen".

Visie op de lespraktijk

Deze schaal gaat over de visie in een team/school, hoeverre deze bekend is en of deze visie terugkomt in de klas. Een paar stellingen zijn: "Ik weet precies wat er met de visie van de school bedoeld wordt", "Ik weet wat voor mij de eerstvolgende stappen zijn om de visie van het team te realiseren" en "Ik pas mijn manier van lesgeven aan, aan de visie van de school".

Onderzoeken en toetsgegevens in de lespraktijk

Deze schaal weergeeft in hoeverre een team bezig is met onderzoek en toetsgegevens. Een paar stellingen zijn: "Mijn collega's en ik discussiëren over verbeteringen van ons onderwijs aan de hand van regelmatig verzamelde gegevens", "Mijn collega's en ik delen kennis verkregen uit op teamniveau verzamelde gegevens" en "Mijn collega's en ik werken samen in het onderzoeken van de eigen lespraktijk".

Feedback

Deze schaal gaat vooral in op de feedback die leerlingen geven en of de school daar iets mee doet. Een paar stellingen zijn: "Ik vraag leerlingen feedback op mijn lessen" en "Ik pas mijn lessen aan op basis van feedback van leerlingen".

Verbetercultuur

Deze schaal gaat over de verbetercultuur die heerst in de scholen en in hoeverre zij bezig zijn met het ontwerpen, uitproberen en uitwisselen van nieuwe lesvormen. Een paar stellingen zijn: "Ik deel problemen uit mijn lespraktijk met collega's", "Ik ontwikkel samen met collega's nieuwe lesvormen" en "Ik probeer tijdens mijn lessen nieuwe lesvormen uit".

Leidinggeven op de werkvloer

Deze schaal gaat in op de manier hoe de schoolleiding is betrokken bij de lespraktijk van docenten en hoe zij omgaan met feedback. Een paar stellingen zijn: "De schoolleiding spreekt met mij over mijn persoonlijke doelen", "De schoolleiding past het eigen handelen aan naar aanleiding van feedback" en "De schoolleiding stimuleert mij en mijn collega's om oplossingen voor problemen in het onderwijs door te voeren in onze lespraktijk".

Leidinggeven onderzoek

Deze schaal gaat over hoe de schoolleiding bezig is met het verzamelen feedback van leerlingen en wat zij met deze feedback doen. Een paar stellingen zijn: "De schoolleiding vraagt leerlingen wat goed gaat en wat beter kan in het onderwijs", "De schoolleiding gebruikt feedback van leerlingen om problemen in ons onderwijs te identificeren" en "De schoolleiding deelt de uitkomsten van de leerling-evaluaties met de school".

Oberon

Postbus 1423, 3500 BK Utrecht
t 030 230 60 90 | f 030 230 60 80
info@oberon.eu | www.oberon.eu

Utrecht, november 2018

